Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

CHIQINDILARNI QAYTA ISHLASH VA “NOL CHIQINDI” KONSEPSIYASI(UY SHAROITIDA VA DAVLAT MIQYOSIDA)

Azizbek Rózmetov

Annotatsiya

Mazkur maqolada chiqindilarni qayta ishlash va “nol chiqindi” (Zero Waste) konsepsiyasining mazmun-mohiyati, ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi. Chiqindilarni boshqarishda faqat ularni yig‘ish va poligonga olib chiqish bilan cheklanib qolmasdan, chiqindi hosil bo‘lishining oldini olish, iste’molni oqilona tashkil etish, mahsulotlardan qayta foydalanish, ta’mirlash, saralash va qayta ishlashga ustuvor ahamiyat berish zarurligi asoslanadi. Uy xo‘jaliklari darajasidagi amaliy yondashuvlar hamda davlat miqyosida zarur bo‘lgan huquqiy, iqtisodiy va infratuzilmaviy choralar yoritiladi. O‘zbekiston sharoitida aylanma iqtisodiyot tamoyillarini rivojlantirish, ishlab chiqaruvchi mas’uliyatini kuchaytirish, aholining ekologik madaniyatini oshirish va chiqindilar oqimini hisobga olish bo‘yicha takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar: chiqindi, qayta ishlash, nol chiqindi, aylanma iqtisodiyot, saralash, qayta foydalanish, kompost, poligon, ekologik madaniyat, ishlab chiqaruvchi mas’uliyati.

Kirish

Insoniyat taraqqiyoti davomida ishlab chiqarish va iste’mol hajmining ortishi tabiiy resurslardan foydalanishni keskin kuchaytirdi. Mahsulot ishlab chiqarish, qadoqlash, tashish va iste’mol qilish jarayonlarida hosil bo‘ladigan chiqindilar esa atrof-muhitga tobora katta bosim o‘tkazmoqda. An’anaviy “olish — ishlab chiqarish — iste’mol qilish — tashlab yuborish” modeli resurslarni bir martalik foydalaniladigan boylik sifatida ko‘radi. Bunday yondashuv xomashyo zaxiralarining kamayishi, energiya sarfining ortishi, tuproq va suvning ifloslanishi hamda poligonlar maydonining kengayishiga olib keladi.

BMT Atrof-muhit dasturi ma’lumotlariga ko‘ra, dunyoda har yili 2,1–2,3 milliard tonna maishiy qattiq chiqindi hosil bo‘ladi. Chora ko‘rilmasa, bu ko‘rsatkich 2050-yilga borib yiliga 3,8 milliard tonnaga yetishi mumkin [1]. Ushbu raqamlar chiqindilarni boshqarish masalasi faqat sanitariya xizmati emas, balki resurslar xavfsizligi, iqlim va barqaror rivojlanish bilan bog‘liq strategik masala ekanini ko‘rsatadi.

Nol chiqindi” konsepsiyasining mohiyati

“Nol chiqindi” — barcha chiqindilarni bir zumda va mutlaq yo‘q qilish degani emas. Bu ishlab chiqarish va iste’mol tizimini shunday tashkil etish g‘oyasiki, bunda mahsulot va materiallar imkon qadar uzoq vaqt foydalanishda qoladi, keraksiz chiqindi hosil bo‘lishi oldindan kamaytiriladi, foydalanish muddati tugagan buyumlar esa yangi resurs sifatida iqtisodiy aylanishga qaytariladi. Demak, konsepsiyaning markazida chiqindini ko‘paytirib, keyin uni qayta ishlash emas, avvalo chiqindi paydo bo‘lishining oldini olish turadi [2].

Nol chiqindi yondashuvi aylanma iqtisodiyot bilan chambarchas bog‘liq. Aylanma iqtisodiyotda mahsulotlar uzoq muddat xizmat qilishi, ta’mirlanishi, qayta foydalanilishi va materiallari qayta ishlab chiqarishga qaytarilishi ko‘zda tutiladi. Bu

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

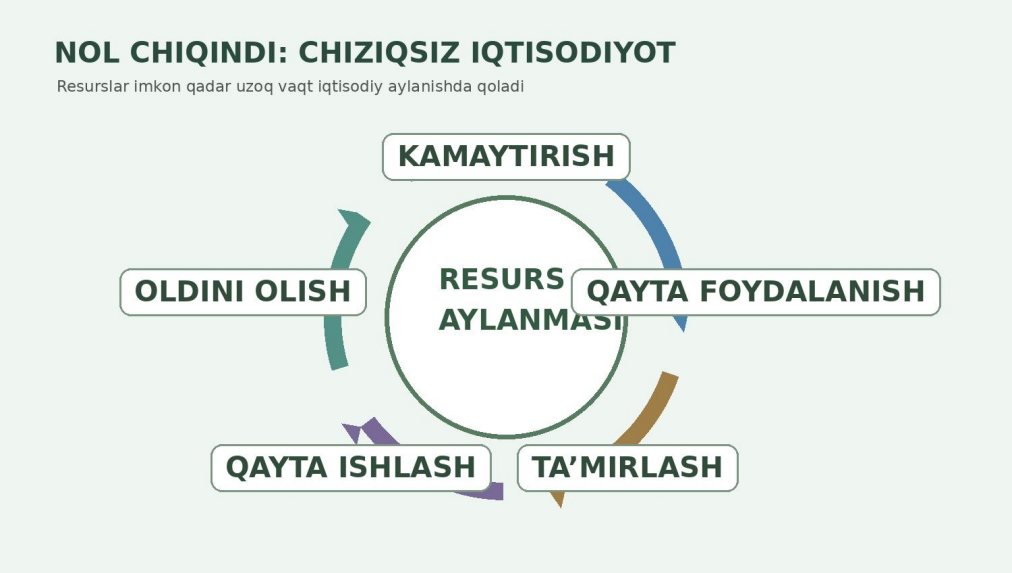
model tabiiy xomashyoga bo‘lgan talabni kamaytiradi, yangi ish o‘rinlari yaratishi va chiqindi bilan bog‘liq ekologik xarajatlarni qisqartirishi mumkin.

Chiqindilarni boshqarish iyerarxiyasi

Samarali chiqindi siyosati bir nechta bosqichdan iborat ustuvorlik tartibiga asoslanadi. Eng ma’qul yo‘l — chiqindini umuman hosil qilmaslik; undan keyin mahsulotni qayta ishlatish va ta’mirlash, materiallarni qayta ishlash, imkon bo‘lsa energiya olish, eng oxirgi chora sifatida esa xavfsiz ko‘mish turadi [3].

- Oldini olish: keraksiz mahsulot va qadoqlarni xarid qilmaslik, uzoq xizmat qiladigan buyumlarni tanlash.
- Kamaytirish: xomashyo, suv, energiya va qadoqlash materiallaridan tejamkor foydalanish.
- Qayta foydalanish: idish, sumka, kiyim, mebel va boshqa buyumlardan takror foydalanish.
- Ta’mirlash va qayta moslashtirish: buzilgan buyumni darhol tashlamasdan ta’mirlash yoki boshqa vazifaga moslashtirish.
- Qayta ishlash: qog‘oz, metall, shisha, ayrim plastmassa va boshqa mos materiallarni ikkilamchi xomashyoga aylantirish.
- Qayta tiklash va xavfsiz utilizatsiya: yuqoridagi imkoniyatlar tugagandagina tegishli texnologiyalarni qo‘llash va qoldiqni ekologik me’yorlarga muvofiq joylashtirish.

Qayta ishlash muhim bo‘lsa-da, u har doim ham eng yuqori darajadagi yechim emas. Masalan, bir martalik plastik idishni qayta ishlashdan ko‘ra, ko‘p marta ishlatiladigan idishdan foydalanish odatda resurs sarfini kamaytirish nuqtayi nazaridan afzal. Shu sababli “qayta ishlash” tushunchasini “chiqindi hosil qilish mumkin, keyin uni qayta ishlaymiz” degan qarash bilan almashtirib yubormaslik kerak.

1-rasm. “Nol chiqindi” konsepsiyasida resurslarning aylanma harakati.

Uy sharoitida nol chiqindi tamoyillarini joriy etish

Nol chiqindi madaniyati kundalik odatlardan boshlanadi. Har bir xonadon chiqindi oqimini kamaytirish orqali umumiy ekologik yukni pasaytirishi mumkin. Buning uchun murakkab texnologiyalar shart emas; muntazamlik, to‘g‘ri saralash va ongli xaridning o‘zi sezilarli natija beradi.

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

Chiqindilarni manbaning o‘zida saralash

Uyda chiqindilarni kamida bir necha asosiy oqimga ajratish maqsadga muvofiq: qog‘oz va karton; plastik; shisha; metall; organik chiqindilar; hamda alohida yig‘ilishi zarur bo‘lgan xavfli maishiy chiqindilar. Batareyka, akkumulyator, simobli lampalar, elektron qurilmalar va dori qoldiqlarini oddiy maishiy chiqindi bilan aralashtirmaslik kerak. Ular maxsus qabul punktlariga topshirilishi lozim.

Saralash samarali bo‘lishi uchun qadoqlar imkon qadar bo‘shatiladi, oziq-ovqat qoldiqlaridan tozalanadi va mahalliy qabul tizimi talabiga muvofiq tayyorlanadi. Barcha turdagi plastmassa bir xil qayta ishlanmaydi; shuning uchun idishdagi belgi yoki qabul qiluvchi tashkilot ko‘rsatmasiga amal qilish muhim.

2-rasm. Xonadonda chiqindilarni alohida to‘plashning namunaviy ko‘rinishi.

Organik chiqindilarni kompostlash

Meva-sabzavot po‘choqlari, choy va qahva qoldiqlari, qurigan barglar hamda ayrim o‘simlik qoldiqlari kompost tayyorlash uchun xomashyo bo‘lishi mumkin. To‘g‘ri tashkil etilgan kompostlash organik chiqindining poligonga tushishini kamaytiradi va tuproq uchun foydali organik modda hosil qiladi. Bunda go‘sht, yog‘li ovqat, sut mahsulotlari va kasallangan o‘simlik qoldiqlarini oddiy hovli kompostiga qo‘shishdan oldin tegishli texnologik tavsiyalarga amal qilish zarur.

Xarid va iste’mol madaniyati

- Xarid ro‘yxatini tuzish va faqat zarur mahsulotlarni olish.
- Bir martalik paket o‘rniga ko‘p marta ishlatiladigan sumka va idishlardan foydalanish.
- Qayta to‘ldiriladigan, kam qadoqlangan yoki qayta ishlangan materialdan tayyorlangan mahsulotlarni tanlash.
- Kiyim, maishiy texnika va mebelni imkon qadar ta’mirlash, almashtirishdan oldin qayta foydalanish imkonini ko‘rib chiqish.
- Keraksiz, ammo yaroqli buyumlarni sotish, hadya qilish yoki almashish.

Davlat miqyosida zarur bo‘lgan tizimli choralar

Uy xo‘jaliklarining sa’y-harakati zarur, biroq davlat tomonidan qulay infratuzilma yaratilmasa, saralangan chiqindi ham yana aralash holda tashilishi mumkin. Shu sababli nol chiqindi konsepsiyasi alohida fuqarolar mas’uliyati bilangina cheklanmaydi; u

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

qonunchilik, iqtisodiy rag‘bat, shaharsozlik, ta’lim, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish tizimlarini qamrab olishi kerak.

Alohida yig‘ish va qayta ishlash infratuzilmasi

Davlat va mahalliy boshqaruv organlari chiqindilarni alohida yig‘ish konteynerlari, saralash stansiyalari, qayta ishlash korxonalari, organik chiqindi kompostlash maydonlari va xavfli chiqindilarni qabul qilish punktlarini hududiy ehtiyojga mos ravishda rivojlantirishi lozim. Konteyner o‘rnatishning o‘zi yetarli emas: yig‘ish, tashish va qayta ishlash zanjiri uzluksiz ishlashi, aholi esa qaysi material qayerga topshirilishini bilishi kerak.

Ishlab chiqaruvchining kengaytirilgan mas’uliyati

Mahsulotni bozorga chiqaruvchi korxona uning qadoqlanishi va foydalanish muddati tugagandan keyingi taqdiri uchun ham mas’uliyatni bo‘lishishi kerak. Ishlab chiqaruvchining kengaytirilgan mas’uliyati (Extended Producer Responsibility — EPR) tamoyili qadoq va mahsulotlarni yig‘ish, qayta ishlash xarajatlarining bir qismini ishlab chiqaruvchi zimmasiga yuklaydi. Bu korxonalarni ortiqcha qadoqni kamaytirish, qayta ishlashga yaroqli material tanlash va uzoq xizmat qiladigan mahsulot ishlab chiqarishga undaydi.

Iqtisodiy rag‘bat va nazorat

Qayta ishlangan xomashyo bozorini rivojlantirish, saralash uskunalariga investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlash, ekologik innovatsiyalar uchun grant va imtiyozlar berish mumkin. Shu bilan birga, chiqindini noqonuniy tashlash, ochiq yoqish va xavfli moddalarni noto‘g‘ri saqlash holatlari ustidan nazorat kuchaytirilishi zarur. Tarif va to‘lov tizimlari ham chiqindi miqdorini kamaytirishni rag‘batlantiradigan, aholining ijtimoiy himoyasini hisobga oladigan tarzda ishlab chiqilishi kerak.

Ma’lumotlar, ta’lim va jamoatchilik ishtiroki

Hududlar bo‘yicha qancha chiqindi hosil bo‘layotgani, uning tarkibi, qayta ishlash ulushi va poligonlarga yuboriladigan miqdor muntazam o‘lchanishi lozim. Ishonchli ma’lumot bo‘lmasa, samarali siyosatni rejalashtirish va natijani baholash qiyin. Maktab, oliy ta’lim muassasasi, mahalla va korxonalarda ekologik ta’lim amaliy loyihalar bilan uyg‘unlashtirilishi, fuqarolar qaror qabul qilish jarayoniga jalb etilishi kerak.

O‘zbekiston sharoitida nol chiqindi siyosatining istiqbollari

O‘zbekistonda chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha huquqiy va tashkiliy asoslar shakllanmoqda. 2019-yilda qabul qilingan Prezidentning PQ-4291-son qarori bilan 2019–2028-yillarga mo‘ljallangan maishiy chiqindilar bilan ishlash strategiyasi tasdiqlangan. Unda chiqindi hosil bo‘lishining oldini olish, qayta foydalanish, qayta ishlash va foydali komponentlarni iqtisodiy muomalaga qaytarish ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilangan [4].

2024-yilda Chiqindilarni boshqarish va aylanma iqtisodiyotni rivojlantirish agentligi tashkil etilgani ushbu sohada institutsional boshqaruvni kuchaytirishga qaratilgan muhim qadamdir [5]. 2025-yil 15-maydagi Prezident qarori bilan 2030-yilgacha aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish konsepsiyasi tasdiqlangani ham ekologik bilim va kundalik xulq-atvorni o‘zgartirishga e’tibor kuchayayotganini ko‘rsatadi [6].

O‘zbekiston uchun amaliy ustuvor vazifalar qatoriga hududlarda chiqindi tarkibini o‘rganish, alohida yig‘ish tizimini bosqichma-bosqich kengaytirish, organik chiqindilarni kompostlash, qishloq xo‘jaligi qoldiqlaridan samarali foydalanish, elektron va xavfli maishiy chiqindilarni maxsus yig‘ish, qayta ishlangan xomashyo

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

bozorini rivojlantirish kiradi. Ayniqsa, meva-sabzavot yetishtirish va qayta ishlash rivojlangan hududlarda o‘simlik qoldiqlarini kompost yoki biogaz ishlab chiqarishga yo‘naltirish istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, qayta ishlash korxonalarining mavjudligi o‘z-o‘zidan nol chiqindi tizimini yaratmaydi. Buning uchun saralangan xomashyo sifati, barqaror ta’minot, bozor talabi, texnik standartlar, logistika va ekologik nazorat birgalikda ishlashi zarur.

Natijadorlikni qanday baholash mumkin?

Nol chiqindi dasturlari shiorlar bilan emas, aniq o‘lchovlar bilan baholanishi lozim. Mahalla, ta’lim muassasasi, korxona yoki shahar miqyosida quyidagi ko‘rsatkichlardan foydalanish mumkin:

- Bir kishiga yoki bir xonadonga to‘g‘ri keladigan maishiy chiqindi miqdori.
- Manbada saralangan chiqindining umumiy chiqindidagi ulushi.
- Qayta foydalanilgan va qayta ishlashga yuborilgan materiallar miqdori.
- Poligonlarga yuboriladigan chiqindi hajmining kamayishi.
- Kompostlangan organik chiqindi miqdori.
- Aholi va tashkilotlarning ekologik dasturlardagi ishtiroki.

Ko‘rsatkichlar boshlang‘ich holat bilan taqqoslanishi, ma’lumotlar ochiq e’lon qilinishi va natijalar asosida dasturlar qayta ko‘rib chiqilishi kerak. Bunda qayta ishlash ulushi ortishi bilan birga, umumiy chiqindi hosil bo‘lishi ham kamayishi asosiy mezonlardan biri bo‘lishi lozim.

Xulosa

Chiqindilarni qayta ishlash va “nol chiqindi” konsepsiyasi zamonaviy ekologik siyosatning muhim yo‘nalishidir. Uning mohiyati chiqindini shunchaki boshqa joyga ko‘chirish yoki ko‘mish emas, balki resurslardan foydalanish usulini tubdan o‘zgartirishdan iborat. Eng samarali chiqindi — umuman hosil bo‘lmagan chiqindidir. Shu sababli oldini olish, kamaytirish, qayta foydalanish va ta’mirlash qayta ishlashdan oldingi ustuvor bosqichlar sifatida qaralishi kerak.

Uy sharoitida ongli xarid, saralash, ko‘p marta ishlatiladigan buyumlarni tanlash va organik qoldiqlarni kompostlash orqali amaliy natijaga erishish mumkin. Davlat miqyosida esa huquqiy tartibga solish, infratuzilma, iqtisodiy rag‘bat, ishlab chiqaruvchi mas’uliyati, ilmiy-texnik innovatsiyalar va ekologik ta’lim o‘zaro uyg‘unlashishi zarur.

Nol chiqindi — bir kunlik aksiya yoki faqat tozalik tadbiri emas. Bu tabiat boyliklarini kelajak avlodlar uchun asrashga qaratilgan yangi ishlab chiqarish va iste’mol madaniyatidir. Har bir buyumning qiymati uni tashlab yuborish bilan tugamasligini anglash, resursni chiqindi emas, qayta foydalanish mumkin bo‘lgan imkoniyat sifatida ko‘rish barqaror kelajak sari muhim qadamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. United Nations Environment Programme (UNEP). Zero Waste 101. https://www.unep.org/interactives/zero-waste-101/
2. United Nations. International Day of Zero Waste. https://www.un.org/observances/zero-waste-day
3. Secretariat of the Basel Convention / UNEP. Guidance on the environmentally sound management of household waste. 2021.

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 17-apreldagi PQ-4291-son qarori. “2019–2028-yillarda O‘zbekiston Respublikasida qattiq maishiy chiqindilar bilan bog‘liq ishlarni amalga oshirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”. https://lex.uz/uz/acts/4291733
5. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi. Chiqindilarni boshqarish va aylanma iqtisodiyotni rivojlantirish agentligi haqida ma’lumot. https://gov.uz/en/sanitation/sections/view/64167
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-maydagi PQ-184-son qarori. 2030-yilgacha aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish konsepsiyasi.